

Az sms-folklór – a minimálfolklór nyelvi képe I.

Bevezetés. Amikor 1998-ban a *Magyar nyelv kultúra az ezredfordulón* című könyvem „Kommunikációs létformák és átcsapások” című tanulmányában fölvtá-
zoltam az előttünk álló korszak kommunikációs és nyelvi átalakulásának befolyá-
soló tényezőit, magam sem gondoltam volna, hogy érdeklődésem tartósan e téma
felé fordul, s kulturális antropológusi (néprajzkutatói), valamint nyelvészeti érdeklő-
désem újra találkozik (Balázs 1998 és 1999). Hiszen az új kommunikációs techno-
lógiák, létmódok minden kommunikációs üzenetnek, így a folklórnak is új közeget,
új terjedési lehetőséget kínálnak. A 2002. évi országgyűlési választásokon beindult
sms-kampány már nyilvánvalóvá tette számomra, hogy az a kutatás, amelyet vala-
mikor 1980 táján elkezdtem a mai (városi) folklór terén (graffiti, tetovált feliratok),
majd a rendszerváltozáskor folytattam a jelszavak kutatásával, most az informatikai
(technokulturális) társadalomban felbukkant új közegben (médiумokban) szervesen
folytatható. Ugyanaz a kíváncsiság kerített hatalmába, mint pályám elején: fölfe-
dezni, dokumentálni, elemezni ezeket a jelenségeket. Csak akkor a terepmunka jórészt
a valóságos, sokszor a kalandokat nem nélkülöző helyszínen zajlott (HÉV-szerel-
vények, remíz, börtön, belügyi nyilvántartó, tüntetés), míg most virtuális térben.
Ugyanis az anyag egy részét már nemcsak valós helyszíneken, hanem a saját mo-
biltelefonomról, illetve az internetről össze lehetett gyűjteni.

Ennek az új sorozatnak lett első tanulmánya a „futótűz- vagy pontról pontra
kommunikáció”, azaz a 2002. évi választási sms-ek, majd az „elektronikus graffi-
tiként” tekintett sms-falak, harmadikként a tömegkommunikáció átalakuló világá-
nak (az új médiának) egyik jelensége, az sms-hírszolgáltatás vizsgálata (Balázs
2003, 2004, 2005a, 2005b). Valamennyi írásban fölvettem a folklór új közegben
való megjelenését, amelyet **sms-folklór**nak neveztem el. A mostani tanulmány ezt
hivatott bemutatni.¹

Bár az sms-sorozatot előbb trilógiának terveztem, a mostani már a negyedik
része. Előre látható, hogy a technológiai változások további hatással vannak a ha-
gyományos kulturális formákra. A nyelvi létmódokban (beszéd, írás, másodlagos
szóbeliség, másodlagos írásbeliség) folyamatossá válnak a változások. További

¹ Készült A magyar nyelv az informatika korában (OTKA T-043725) című kutatási program
keretében. A tanulmány előzményei a Magyar Nyelvőrben: Balázs 2003, 2004, 2005a. A tanulmány
megírásához nyújtott segítségéért, kéziratáért köszönettel tartozom Bakk-Ágnes Karolinának (Babeş-
Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár), Kriston Vízi Józsefnek (Jósa András Múzeum, Nyíregyháza),
valamint a lektorálásban is sokat segítő Veszelszki Ágnesnek (ELTE, Kiskunhalas–Budapest).

fontos adalékokkal szolgálhat a **3G**, azaz a harmadik generációs mobiltelefonok világa, általában a „szupergyors” internet, amelynek hatása lesz az e-mailek, a fórumok, a chatszobák világára. Az sms-világ ürügyén már tárgyalt szempontok (kommunikáció az új közegben, hagyomány és innováció stb.) nyilvánvalóan tovább bővülnek.

Igen öröndetes, hogy az **új (virtuális) írásbeli kultúrák** iránti tudományos érdeklődés időközben felélénkült, s a nemzetközi kutatásokkal összhangban egyre több magyar anyagon végzett kutatás publikációja is megjelenik. (Vö. pl. Balázs szerk. 2002, Bódi 2004, Balázs–Bódi szerk. 2005, Érsok 2003, 2006, illetve szakdolgozatok: pl. Rácz 2004, Veszelszki 2006.)²

Kutatásaink a mai kultúra és kommunikáció, valamint a kulturális világok, identitások megértéséhez vezetnek közelebb bennünket. A szemiotikusok szerint a kultúra jelekből és azok jelentéseiből, a kommunikációkutatók szerint a kommunikáció során szimbólumokból és jelentésekből adódik össze. Az ember pedig a kulturális jelrendszerek, közte a nyelv segítségével építi fel a világot és benne önmagát, különös tekintettel személyes identitására. A nyelvben kódolt kultúra jelentősége tehát elvitathatlan. Kutatásainkat az teszi különösen időszerűvé, hogy ez a nyelvben kódolt kultúra miként változik az egyes technológiák hatására, s vajon ennek milyen következménye van a kulturális világokra, identitásokra.

A médiaelmélet oldaláról a feladat így vetődik föl: „Fontos tehát megértenünk, hogy hogyan befolyásolják a globalizáció, a kommunikációs technológiák az emberek életfeltételeit, tapasztalatait, melyek közt életüket élik, s hogyan érthető, ragadható meg az új keretfeltételek között a kulturális identitás, és létrejöttének folyamata” (Malinák 2005: 22).

Eddigi vizsgálataink azt látszanak alátámasztani, hogy a kultúrát hordozó szövegek rendkívül alkalmazkodóképesek, technológiáktól függetlenül tovább élnek, s a látható sok változás ellenére stabilak, meglepően kevés vadonatúj kulturális forma keletkezik. Talán még sincs igaza Fukuyamának (1992) a történelem végéről...

A kutatási téma elméleti háttere és megközelítése

1. Út a mai folklórhoz. A néprajztudomány számára ma már nem meglepetés és nem kérdés, hogy „korunk néprajza” is a kutatás tárgya. Egyébként így indult a néprajztudomány. A tudománnyá szerveződés időszakában nem volt meglepő a saját kor, a saját kultúra (legyen az falusi és városi) vizsgálata. Azután következett egy olyan időszak, amikor a „tisztá, romlatlan” kultúra iránt élénkült meg az érdeklődés. S ezt a várostól és sokszor (időben is) távol (a múltban) találták meg a kutatók. De mindig akadtak olyanok, akik közvetlen közelükben, a munkahelyen, az aszfalton, a közlekedési eszközön, a technicizált világban stb. sem feledték el, hogy néprajzosok, nyelvészek, azaz a szó szoros értelmében „társá-

² Csak lábjegyzetben vetem föl, hogy az internet nyelvhasználatának első alapos monográfiusa, Crystal (2001) az internet folklórszerepéről nem tesz említést.

dalomkutatók”. A néprajztudomány mai álláspontja szerint „folk” és a folklór tartalma, kiterjedése folyamatosan, történetileg változik.

A kutatások eredményeként – főként nyugati példák nyomán – nyilvánvalóvá vált, hogy a néprajz nemcsak a nép, a parasztság, hanem a társadalom minden rétege, szubkultúrája iránt érdeklődik. Sőt, a folklór közvetítőközege nemcsak a szóbeliség, hanem az írásbeliség is lehet. Magyarországon az 1940-es évek végén, az 1950-es évek elején a munkásfolklór irányzatának megszületése (és hanyatlása) lényegében már ilyen mai néprajzi kutatás volt. Az 1980-as évektől kezdtek el használni Magyarországon is a **városi** és a **mai (jelenkori) néprajz (folklór)** fogalmakat. A magyar folklórban különösen a népi írásbeliség kutatása jutott igen magas szintre. Napjainkban az ún. MaDok-program próbálja meg összefogni, szervezni a jelenkutatást.³

Tehát a néprajztudománynak nemcsak a falvakban, hanem a városokban is van keresnivalója, nem csak a múlt, hanem a jelen, és nemcsak a szóbeliség, hanem az írásbeliség is kutatási területe. Akkor is így van ez, ha ezeket a modern kutatásokat nem is mindig nevezték néprajzi vagy folklorisztikai kutatásoknak, hanem a divatosabb kulturális antropológiai irányzatba sorolták őket. Valóban a kulturális antropológia bátrabban használ olyan fogalmakat, mint: városantropológia, a mindennapi élet kutatása, a turizmus, a sport antropológiája, szubkultúrák antropológiája. És merészebben fogalmaznak meg ilyen terveket: „A globalizáció, az információs- és a fogyasztói társadalom olyan folyamatokat hoznak létre, melyek hatására a kulturális antropológiai vizsgálatok újabb és újabb lendületet nyernek.” (Boglár 2005: 29–30). Ily módon azt is mondhatjuk, hogy kutatásaink a múltból a jelenbe, sőt a jelenből a jövőbe tartanak! Mindamelllett nem feledve a múltat, mert kutatásaink egyik lényeges mondanivalója az, hogy a jelenben hogy bukkan föl (ismétlődik) a múlt, s talán az is, hogy mai tudásunk alapján hogyan alakul(hat) a jövő.

A (népi) kulturális változók indikátorai között Voigt Vilmos fontosnak tartja a migrációt, a modernizációt, az urbanizációt, a szekularizációt a műveltségi és a kommunikációs változásokat: „A folklór szempontjából nem is annyira az újságok és a könyvek terjedése, hanem korábban a postai levelezés, majd a film, rádió, televízió megjelenése volt döntő fontosságú... Ezek gyakorlatilag éltetik, újjászervezik a folklórt.... Napjainkban a mobiltelefon, számítógép, legújabbban az internet változtatta meg az életvitelt és az életmodelleket. Különösen a fiatalok esetében látszik ez jól. Azt viszont nem vesszük eddig észre, hogy ez az új közlésvilágban egyáltalán maradna helye a folklórnak. Persze az ilyen csatornákon történő vicceselés, az innen letölthető ’esti mesék’ már egészen új jelenségei a folklórnak” (Voigt 2003: 12–3) Itt kezdődik a mi kutatásunk... S mivel a mai folklór közvetítőközege továbbra is többnyire a nyelv, a nyelvészeti és folklorisztikai kutatások összehangolására törekszünk – korábbi kutatásaink nyomán az **antropológiai nyelvészetbe** sorolva és azon belül **folklórlingvisztikainak** nevezve ezt az irányt.

³ Pl. „A pattogatott kukoricás pavilon viszont már nem múlhat el: ez lett a 2002-ben útjára indított ’jelendokumentálási’ program első tárgyi emléke.” N. Kósa Judit: Múzeumi tárgy lett a lakótelepi bódé. Népszabadság, 2005. március 7.

2. A mai folklór összetevői. Természetesen a mai folklór nagyon összetett jelenség. Először is van mai falusi és városi folklór (ha egyáltalán értelmes még a különbségtéves a sok falusi jellegű magyar városra gondolva). Talán jobb falusi és nagyvárosi (kis- és nagytelepülési) folklórról beszélni. Van azután szóbeli (orális) és van írásbeli (kézzel írt vagy nyomtatott, azaz „literális” vagy alfabetikus) folklór. És nem csupán „tisztá” folklór. Ugyanis szüntelen kölcsönhatásban, sőt mára talán sokszor átfedésben van egymással a folklór és a magaskultúra. Ezt a kölcsönhatást a tömegkommunikáció (tömegmédiá) tovább fokozta.

A média, különösen a televízió, de a mai világ formálódó új médiája új tér-idő dimenzióba, az „áramlások terébe” és az „időtlen időbe” helyezi az embert. A digitális és mediális kultúra nagyon sok tekintetben emlékeztet bennünket a folklórra, sokféle folklór-analógiát kínál. Ezért gondoljuk, hogy a folklorisztikának van mondanivalója az új média, a globalizáció, a posztmodern, **technokulturális** (digitális) világ számára.

A folklór (akárcsak a nyelv) folyamatos, és úgy tűnik, hogy egyre gyorsuló változásban, átalakulásban van. Ezért már a 19. századtól leginkább folklorizmusról (a hivatalos kultúrába – például a népiesség folytán – felszívódott, beivódott folklórról) beszélhetünk. Illetve a 20. századtól annak is modern formájáról, a neofolklorizmusról. Egyesek ma már a **posztfolklór**, **posztfolklorizmus** fogalmat is használják. A másik irányú folyamat, a hivatalos kultúrában a nép (közösségek) körében megjelenő változata a folklorizálódás (népivé válás). Itt a tömegkultúra és a népi kultúra közötti számos átjárást, hasonulást, szerepváltást tanulmányozhatunk. Ma leginkább a folklorizmus és a folklorizálódás egymást átszövő jelenségeit tanulmányozhatjuk, de talán még korai posztfolklórról beszélni.

Az egymásba fonódó modern-posztmodern kulturális jelenségeket így foglalja össze Ihab Hassan nyomán Kömlödi Ferenc (1999: 39): „Hassan szerint a kötött, zárt formákhoz ragaszkodó modernizmussal szemben, a pomo [posztmodern, B. G.] széteső, nyitott antiformákat jelent. A modern cél- és tervszerűséget a pomóban a véletlenszerűség és a játékoság váltja fel. Emitt hierarchia, amott anarchia. A hangsúly a befejezettségről magára a folyamatra helyeződik át. Alkotás, totalizáció és szintézis ellentétéként a nem-alkotás, a dekonstrukció és az antitézis lesz releváns. Műfaj-centrikusság helyett szintagma, olvasat helyett félreolvasat, történet helyett antitörténet, uralkodó kódok helyett egyéni nyelvhasználatok, metafizika helyett ironia, és a határozottságot felváltó, a *posztmodern érzékenység*nek alapot adó határozatlanság.” Korunk az informatika permanens forradalmának időszaka. Felszámolódnak látszik a populáris és az elitkultúra közötti megosztás, a szélsőségesen individualizált létszférát a folyamatos médiavalóság uralja, a média átveszi a kultúra, a művészetek és a politika szerepét, a techno-világ virtuális létmódokat teremt, az emberek a folyamatos jelenben élnek.

Ennek a világnak a jellemzője a **VR**, azaz a virtual reality (virtuális valóság, látszat-világ, mintha-világ). Jelenti az 1990-es évek elejének **3D-s** számítertechnikáját (kellékei: fejre erősíthető VR-sisak, adatkesztyű, valamint joystick), de általában a számítógépes „teremtett”, a való világot utánozó látszatvilágot. A kor hozta magával a számítógépes és valós térben művelt **szerepjátékokat**. Jean Baudrillard a médiaelméletben erre a jelenségre vezette be a **szimulakrum** szakkife-

jezést. A szimulakrum a konstruált, szimulált valóság világa, amelyben eltűnnek a valóság és a látszat közötti határok (Kömlődi 1999. 249). Nem nehéz belátni, hogy ennek a virtuális világnak, a szimulakrumok világának milyen sok kapcsolata van a hagyományos folklór „szerepjátékaival”, képzeletbeli tájaival, lényeivel, cselekedeteivel.

Ebben a világban is van szerepe az újraértelmezett folklórnak. Gyakorlatilag minden médiumnak (kommunikációs közvetítő közegnek) lehet folklórhordozó jellege: szóbeliség (élőszó, telefon, hanglemez, hangfelvétel, rádió), írásbeliség (kézirat, levél, felirat, bevésés, graffiti, fénykép, telex, stencil, telefax, fénymásolat, kép-újság), valamint a kevert, multimediális formák (hangosfilm, televízió, képmagnó). Más megközelítésben a „hordozhatóság” és a „miniatürizáltság” is lehetőség az új folklór-formák terjedésére: walkman (sétálómagnó), discman, MP3, 1-2-3G (1-2-3 generációs) mobiltelefon, szatellittelefon, laptop, palmtop, miniatűr faxmodem. Mindezek segítségével a civilizáció az őserdőbe is eljut, s bennünket is bármilyen információ bárhová elkísér.

A tanulmányban használt kifejezéssel az **elektronikus** és az **sms-folklór** ma még jobbára az írásbeliség segítségével terjed, bár tudjuk, hogy egyre több a képi, illetve a szöveg+kép (verbális elem+kép) üzenet, egy új „ikonikus forradalmat” előlegezve. Sőt a helyzet tovább bonyolódik a **statikus** (álló) és **dinamikus** (mozgó) **jelek** megjelenésével (gyűjteményünkben is van – szexuális aktusra buzdító, illetve a lobogó karácsonyi gyertyákat imitáló – „mozgó” képi sms-üzenet), valamint az elektronikus és sms-folklór „felolvasási” (meghangosítási) lehetőségének megteremtésével.⁴

A graffiti és az sms mint a különféle kommunikációs funkciók, szövegtípusok gyűjtőeszköze, valamint szövegátalakulási módok indikátora, kiválóan alkalmas a folklór, a mai folklór és a magas kultúra közötti átjárások, viszonyok tanulmányozására.

3. Elméleti háttér. Témánk a) a hagyományos és a mai „népi” kultúra; a népi kultúra, tömegkultúra és a magas kultúra viszonyát, egymásra hatását, különösen a kommunikációs technikának a kultúrára gyakorolt hatását érinti a már említett poszt-modern-informatikai világban. Ezen belül b) a szóbeliség és az írásbeliség egyre bonyolultabb kapcsolatrendszerének feltárásához kíván adalékot szolgáltatni. Mielőtt a „technológiai determinizmus” csapdájába esnénk, érdemes áttekinteni néhány elméleti megjegyzést a technika és a kultúra kapcsolatáról.

Herman Bausinger (1986/1995: 39) felfogásában a technika és a népi kultúra között szoros kapcsolat van: „a technika a népi kultúra szubjektumává válik... (A) technika jelenségei szinte mindenütt felbukkannak a kulturális megnyilatkozásokban.” A népi kultúra technikai formáit (mint civilizációs vagy tömegkulturális jelenséget) nem kell kizárni a kutatásból. Nem helyes az önállóság (magas kultúra) és az önállótlanág (népi kultúra) szembeállítás sem, mert a reprodukciós folyamatokban igenis felbukkan az önállóság. Továbbá relatív fogalmaknak tekint-

⁴ Magyar mérnökök találmánya az sms-felolvasó gép (ezzel hagyományos telefonra is küldhető sms). Valamint forgalomban vannak már vakok számára a honlapokat (szövegeket) meghangosító, felolvasó programok.

hetők az aktivitás és a passzivitás is, mert például a „passzív” emberi funkciókban mindig rejtőzik aktivitás; a pszicholingvisztika jogosan közelíti egymáshoz a beszélőt és a hallgatót. Bausinger szerint a technika nem bomlasztja fel a népi közösségeket, legfőljebb a megnőtt mobilitás a viszonyokat rugalmasabbá teszi, de a régi szomszédsági viszonyok helyett újabb ismeretségi, érintkezési körök jönnek létre. Összességében nem látszik csökkenni a csoportélet intenzitása. Sőt: „Alkalomadtán maguk a technikai jelenségek teremtenek vagy hoznak létre új csoportokat”, valamint: „A technikai berendezések néha még a régi ’közösségi formákat’ is visszahozzák vagy helyreállítják.” (Bausinger 1986/1995: 40.)

Dégh Linda (1994: 2) írja az amerikai **folklor** és a **tömegkommunikáció** (mass media) kapcsolatáról: A „mass media felszabadította a folkloort az úgynevezett alávetett osztályokba való korábbi bezártságából és a – mind pozitív, mind negatív – előítéletektől, amelyek megbélyegezték. A folklor mindenkié, nemcsak a kirekesztett, iskolázatlan tömegeké. Közös kulturális tulajdon, amely jellemzi gondolkodásmódunkat, hiedelmeinket és álmainkat, és azt a módot, ahogyan identitásunkat meghatározzuk”⁵. Bevezetőnkben mi is erre utaltunk.

Témánk, a folklor kiterjesztése összefügg a kommunikációs technológiák, technikák és a kultúra kapcsolódásával.

Cherry (1983: 95) szerint az „egyik társadalmat a másiktól az eltérő kommunikációs technológiák különböztetik meg. Ezeknek a technológiáknak gondolkodás- és érzelemirányító szerepük van.” McLuhan (1962/2001: 55) a technológiák és a kultúra közötti kapcsolatot így látja: „az új technológia egy vagy több érzékünket kiterjeszti a társadalom rajtunk kívüli világába, akkor abban a kultúrában érzékeink között új arányok fognak megjelenni. Hasonló ez ahhoz, ami akkor történik, ha egy dallamhoz új hangot tesznek hozzá.” Példái: a nyomtatással a szem felgyorsult és a szó elhalkult. McLuhan (1962/2001: 57) következtetése: „Az érzékeink különféle kiterjesztései által eredményezett érzékszervi aránymódosulások ismerete nélkül nem alkotható meg a kulturális változás elmélete”. McLuhan nyomán írja Kömlödi (1999: 69): „Egy-egy médium nem más, mint egy-egy érzékszervünk, testrészünk meghosszabbítása: az autó, a ’gépmenyasszony’ a lábunké, a telegráf társadalmi hormon, és így tovább. A legintelligensebb közlési eszköz, a számítógép tudatunk kiterjesztése”.

Vagyis a kulturális (nyelvi) változások folyamata összefügg a technikai fejlődéssel, a technikai fejlődés azonban nem tünteti el a hagyományos kulturális formákat, legfőljebb módosítja azokat, sőt az is előfordul, hogy régi formákat visszahoz vagy helyreállít.⁶ Példaként említhetjük itt a mobilkommunikációval az „örök jelenléthez” való visszatérést, vagy éppen az sms-szövegírás sok olyan momentumát, amelyek korábbi írásbeliségi hagyományok föllevenítését jelentik. Általánosságban is elmondhatjuk, hogy az elektronikus- vagy sms-folklor a folklor kiterjesztése.

⁵ Magyarul közli: Fosztó László (1999: 300).

⁶ A dolgozat megírása után került kezembe Benczik Vilmosnak (2006) a témával foglalkozó kiváló könyve, amelyben a technológiának a nyelvre gyakorolt hatását sok szempontból alaposabban is kifejti. Ezúton köszönöm meg a kéziratomhoz adott hasznos tanácsait.

jesztését, új szerepkörökben való megjelenését valósítja meg, s erre a 20. századi média és informatika világának kutatói már jó előre figyelmeztettek.

Valódi nyelvi változásokra biztos állításokat még nem tehetünk, de megfigyeléseink alátámasztják ezeket a változásokat. (Pl. kreativitás, új szóalkotási módok, képi jelek, idegenszerűségek stb.) Tolcsvai Nagy Gábor (2004: 201) így látja: „A személyes és a személyesen vállalt elektronikus kommunikációban megmutatkozó változatosság általában erős alkotójelleget mutat, amennyiben új nyelvi formák létrehozását támogatja. E nyelvi világ fontos összetevői az új szóalakok, új jelentések létrehozása, a szlenges kifejezések gyakorisága, a becézések, a szövegelés (poénkodás), nyelvi durvaság, a tömörség, az emotikon és a friss, általában angol eredetű idegen szavak magyar átírású használata. Másrészt ennek is kialakult mára a konvencionális összetevője, amely a kreativitást fékezi.”

A szóbeliség-írásbeliség dichotóm megkülönböztetést a folklór és az új informatikai technológiák fényében föltehetően föladhathatjuk, s helyette átmenetekről, határesetekről, folyamatokról (tendenciákról) beszélhetünk. Már korábban is gyakran emlegettük az „íráskép hangulata, stílushatása” néven a szabályos, „helyes” és az attól eltérő írásmódból adódó többletközlési lehetőségeket (pl. betűnépiesség)⁷, ám az új technológiák ennél jóval összetettebb lehetőségeket kínálnak. A „folklórhordozónak” tekinthető szóbeliség és írásbeliség között a személyes/magán és nyilvános/közösségi oppozíciók bevonásával (természetesen további „keresztátmeneteket” jelentve) az informatikai világ további folklórhordozó csatornáit a következő skála szerint helyezhetők el:

személyes/magán				
chat	blog ⁸	fórum	magán-sms	magán-e-mail
szóbeliség				írásbeliség
faliújság ⁹	levelezőlista	„nyílt”-sms ¹⁰	hivatalos-e-mail	
nyilvános/közösségi				

A mediális kommunikációs műfajok skaláris megközelítését mutatja be Bader nyomán Érsok Nikoletta Ágnes (2006: 172–3). Az egyik tengely mentén mediálisan szóbeli és mediálisan írásbeli műfajok, míg a másik kerestengely a koncipiális szóbeli és koncipiális írásbeli műfajok helyezkednek el. Az egyes műfajokat a közelség–távolság (spontaneitás, magán jelleg – tervezettség, nyilvánosság) szerint sorolja be.

A szóbeliség és az írásbeliség „széles határán” megjelenő különféle szöveg-hordozó közlések rövidítésekből, egyéb informatikai jelekből is fölépíthetők, s így

⁷ Az íráskép hangulata témához lásd: NymKkv. 1/1040–4.

⁸ Internetes (nyílt, hozzászólásra is lehetőséget adó) napló.

⁹ Tkp. elektronikus hirdetőtábla egy honlapon.

¹⁰ „Nyílt”-sms-nek nevezzük a nagyobb nyilvánosságnak szánt sms-eket, pl. kör-sms, sms-fal, vélemény-sms, voksoló sms stb. (Lásd később.)

különbféle átmeneti kép+szöveg konstrukciók hozhatók létre. A jeltípusokban ma már szerepet szánunk a statikus (rögzített) és dinamikus (mozgó) jelek megkülönböztetésének is.¹¹ A folklórhagyományból is ismerünk a közlemények továbbítására különféle grafikus (képi), írásos és egyéb szövegrövidítési eljárásokat. Éppen a különféle informatikai közlésmódok teszik lehetővé, hogy a képi jelekből az írásos jelekbe való átmenetet, ennek különféle módozatait is modelláljuk. A következő táblázat a képi/írásos és a statikus/dinamikus oppozíciók szerint ábrázolja jeltípusokat:

	statikus jel	
	grafikus jel grafikus+szöveges szöveges	
képi jelek		írásos jel
	grafikus jel grafikus+szöveges szöveges dinamikus (mobil) jel	

4. Elektronikus folklór – sms-folklór. Az informatikai forradalommal beköszöntött technológiai változások sem a nyelvhasználatot, sem pedig a folklórt-posztfolklórt nem hagyták érintetlenül. A nyelvben a beszéd és írás dichotómiája mellett létrejött a másodlagos szóbeliség és másodlagos írásbeliség (elektronikusan közvetített beszéd, és írás). A mai vagy posztfolklór pedig új megjelenési közeget talált magának ezekben a közegekben. A jelenséget **elektronikus folklórnak (e-folklór)** neveztem el.

Az e-folklór elektronikus adatbázisokban (tároló, a számítógépek memóriája) raktározódik. A tárolók folyamatosan gyarapszanak. Belőlük hívják (töltik) le, esetleg aktualizálják a felhasználók az időszerű információkat (jelen esetben folklór- vagy folklór jellegű termékeket) és azt az internetes hálózat segítségével bizonyos csoportoknak, köröknek elküldik. A különféle folklórjellegű üzenetek a következők: viccek, egyéb tréfás szövegek, beugratások, rémhírek, tanácsok stb. A terjesztés módja változatos: egyedi küldés (perszonalizálás), illetve különféle módon szerveződött-szervezett csoportoknak való továbbítás (pl. „listára küldés”). A jelenség sokban hasonlít a középkori eredetű, majd az írásbeliség terjedésével kéziratos, gépiratos, stencilezett, fénymásolt formában, a további terjesztés szándékával küldött „Szent Antal-lánclevélhez”. (A jelenséget még az informatikai korszak előtt földolgozta Hoppál Mihály, 1984.) Az sms-szövegek között találunk a hagyományos lánclevelekre emlékeztetőket is (l. később).

A mai internetes folklór egyik jellemző megnyilvánulási formája a **spam**, azaz a levélszemét. A spam természetesen nem folklór, bár a terjedési módja (eredete földekeríthetetlen, sokszor automatikusan generálódik, kommunikációs zajt kelt), valamint olykor tematikája (óriási nyereség, nigériai „uralkodó” gyorssegély-kérelme, VIAGRA, AIDS, SEX, pénisznagyobbítás stb.) a modern mitológiákhoz tartoznak. Ha belegondolunk, a hagyományos folklórnak is van ehhez hasonló „idegesítő” vonatkozása: az örökös viccesélő, az anekdotaismételtető, a csodaváró stb.

¹¹ Ez utóbbiak egyik első magyarországi leírója: Veszelszki 2005.

Az internet, illetve összekapcsolt adatbázisai lettek az elektronikus folklór tárházai. Az adatbázisok a modern emlékezetipar gyárjai, raktárai. Ezek az adatbázisok állandó kapcsolatban vannak a folklór hagyományos hordozóival: a szóbeli és az írásbeli emlékezettel. Az elektronikus adatbázisok ugyanis folyamatosan gazdagodnak, „töltődnek” a szóbeliségből és az írásbeliségből (rendszerint felhívásokra bárki küldhet be szövegeket), s bár ellentétes folyamatról, törlésről, törlődésről nem tudunk (az internet elvileg kizárja ezt a lehetőséget, hiszen valami, valahol mindig megvan), a nem használat, a nem alkalmazás (nem keresés) elvileg azt mutatja, hogy egy adott információ, folklórtermék nincs forgalomban.

Az eddigiekből is nyilvánvaló, hogy az elektronikus adatbázisok a folklór korlátlan megőrződését és megsokszorozódását nyújtják. Három ok miatt ez még sincs így. Az első ok: bár az adatbázisok folyamatosan nőnek, a hagyomány szövegei még egyáltalán nincsenek teljes egészében az interneten. Elvileg azonban elképzelhető, hogy hamarosan minden verbális és nem verbális információ elérhető lesz a világhálón. A második ok sokkal érdekesebb: a meglévő anyagot sem mindig keresik (ez tehát „elfekvő”, nem aktív, esetleg kihaló folklór). A harmadik ok: az óriási technikai lehetőségek ellenére sem jelentőségében, sem mennyiségében, sem szövegtípusaiban nem látszik bővülni a folklór. Sőt úgy tűnik, hogy az embernek, az emberiségnek ösidők óta nagyon hasonló minőségű és mennyiségű folklórra (folklór jellegű termékre) van szüksége. Legalábbis eddigi kutatásaink ezt támasztják alá. Az új technológiák csak a régiék helyére lépnek, de ugyanazokat a kulturális, szociális, pszichikai stb. funkciókat látják el.

Az előzőekben vázlatosan bemutatott elektronikus folklórnak szoros, bár a terjedelmet tekintve korlátozott kapcsolata van az **sms-folklórral**. A kapcsolat kétirányú: az internetes adatbázisokba küldhető sms-folklór termék; valamint az internetről is lehet (sokszor ingyenes) sms-t küldeni. Az sms-folklórba sorolható jelenségek egytől egyig megtalálhatók az interneten (szűkebb változatban az sms-ről elérhető – ma még csigalassú – WAP-on) is. Ezért az egyszerűség kedvéért a honlapokról is gyűjtöttünk sms-folklórt.

A honlapok közt barangolva megtalálhatjuk a hagyományos és modern folklór tárházát („virtuális archívumát”), benne valamennyi ismert műfaját, műfajvariánsát (műfaji adaptációját), de csak nagyon kevés új, csak itt keletkezett, meglévő folklór-jellegű alkotásra bukkanhatunk.

A világhálón elérhető folklór (és egyéb) adatbázisok gyarapodása összefüggésben van a szórakoztatóipar robbanásszerű fejlődésével, a digitális szórakoztatóipar kialakulásával. Ezek az adatbázisok ugyanis az ingyenes szöveges adattárak mellett fizetős zeneletöltést (e-zene), polifonikus csengőhangokat, háttérképeket kínálnak. A 3G (harmadik generációs) gyors letöltést lehetővé tevő hálózatok és mobiltelefonok világában szaporodni fog az ilyen szolgáltatások száma, egyre összetettebb tartalmak, zenék, műsorok (pl. tévéműsorok), on-line játékok csábítják majd a mobilozókat. A honlapok szerkesztői most minél nagyobb „látogatottságra”, népszerűsége törekednek. Az ingyenes szöveges adattárak inkább csalogatónak foghatók fel.

Néhány olyan honlap, amelyen különféle tartalmi elrendezésben ingyenes folklórszövegek találhatóak (letölthetők és beírhatók) a sok más fizetős szolgáltatás mellett:

www.160.hu (utal az sms 160 karakterére), www.gumicsizma.hu, www.megacity.hu, www.lba.hu (humorportál, on-line humormagazin), www.egysoros.hu (címében utal a rövid szövegekre), www.7777.hu stb. A folklór szövegeket gyűjtő honlapok tehát interaktívak – s nyilvánvaló módon ösztönzik a honlaplátogatókat új, „jó” szövegek beküldésére. Másik részről az itt lelt szövegeket másolás nélkül (egyszerű kijelöléssel) lehet bárkinek továbbküldeni e-mail vagy sms formájában. Ha belegondolunk, valahogy így működik a saját memóriánkban tárolt folklórkincs is.

Néhány tájékoztató példa a www.lba.hu tréfás – folklór-, folklorisztikus – szövegeket tartalmazó honlapról.¹² A honlap főmenüjének két oldalán található kínálat számos **szövegműfajt** sorol fel. Például (eredeti megjelölésben és helyesírással): viccek (anyós, állatok, erotikus, informatika, jean, munkahelyi, rendőr, szőke nő), sms-üzik (sms-beugratós, sms-idióta, sms-love, sms-vers), egysorosak (a jó, a rossz..., a sex..., akkora..., ál-arc..., autóhátsók, az élet..., csodatechnika, csúnyabeszéd,¹³ furaja, graffiti, ha..., használati utasítás, harap a kutya, hibás üzenetek, híressé vált, hogy is van ez...?, hogy hívják...?, humoros hirdetés, hülye kérdések, informatikus mondások, kevés, mint..., lefejellek, mint..., leghosszabb könyvek, legrövidebb könyvek, meghökkentő esetek, mi a különbség..., mi az abszolút..., mi vaaaaa...?, munkahelyi mondatok, nehogy már..., nem mindegy..., suliban, szidd a másikat, táblás feliratok, tréfás állás, olyan..., olyan hülye..., olyan éhes..., olyan ronda..., önéletrajzi mondatok, öregedés jelei, örök igazságok, ritka, mint..., rövid sztárlat, utolsó mondatok¹⁴, üzenetrögzítő, vicces nevek, wc-s falfirkák. Van külön „nyelvészkedés” rovat a következő csoportokkal: betűk+1, betűk+2, betűk+3, betűk+4, betűk+5, betűk+6, betűk+7, betűk+8, betűk+8, betűk+9, betűk+10 (vagyis a jelzett számjegyekkel rövidíthető szavak, pl. mind1 = mindegy), betűk+jelek, betűk+jelek+számok, aszparanta, csak a neve más..., eszperente, öszpöröntő, mozaikosdi (mozaikszók vicces feloldása)¹⁵, murimagyarázat, nyelvjáték, nyelvtörő, palindrom. Az „ünnepnapok” rovatban ünnepi jókívánságok (köztiük sms-ben küldhető) kaptak helyet: névnap, locsolóversek, valentin nap, válaszlucsoló versek, télapó, karácsony, szilveszter, születésnap, újévi fogadalmak. Van még „szinonimák”: emberi has, mobiltelefon, magastalpú cipő, valamint filmekhez, rádiókhoz, televíziókhoz kapcsolódó szövegek stb. Az egyik honlapon „jólnevelt káromkodások” rovata fedezhető fel.¹⁶

Mindezek a kategóriák kör-e-mail formájában is terjednek. Amióta van e-mail-címem, rendszeresen kapok tréfás kedvű és (éppen) ráérő barátaimtól humoros

¹² www.lba.hu, letöltés: 2006. július 16. A csúnyabeszéd kategóriában 2004. május 3-án 270 káromkodást gyűjtöttünk (le).

¹³ A káromkodásokat értik rajta. Bárki beküldhet új káromkodást.

¹⁴ Igen elterjedt az internet-folklórban az „utolsó mondatok”/”Emberek utolsó mondatai” szövegsorozat. Mint kiderült, ez is nemzetközi humorműfaj. Pl. „Die letzten Worte des Elektrikers: Was is'n das für'n Kabel?, ... des Beifahrers: Rechts ist frei stb. Riszovannij Mihálynak köszönöm az adatokat.

¹⁵ Pl. régen vicc formájában: „– Mit jelent a MÁV rövidítés? – Mindig Állunk és Várunk.” A honlapon ilyen formák vannak: FTC – Fővárosi Tehén Cirkusz, MOL – Megemeljük az Olaj Literjét stb.

¹⁶ Pl. Hogy a zszisik támadja meg a babsalátádat! Pacifütyi a popsidba! Szóljal szüleidnek, hogy fejezzenek már be!

szöveges összeállításokat. Léteznek azután különféle szövegküldő szolgáltatások is. Ilyen például a több éve működő www.napivicc.hu, amely regisztráció alapján naponta továbbít vicceket, valamint kéri, ha valakinek egy vicc eszébe jut, akkor küldjön a szerkesztőségnek viccet. Ez az internetes viccmesélés (viccfogadás, vicctovábbküldés) ugyancsak fölfogható elektronikus folklórnak.

A honlapokon tanulmányozható elektronikus folklór jelensége sokban hasonlít az 1970-es évektől fölbukkanó ún. **xerox-folklórra**.¹⁷ Vagyis egy új írás- és képsokszorosító eszköz, a fénymásológép új közeget teremtett a folklórnak. Az elektronikus folklór hatványozott xerox-folklór, és egészen új távlatokat nyújt a hagyományos folklórnak is.¹⁸

Az elektronikus folklór legfőbb jellemzője, hogy határtalan. Vagyis **plane-táris (globális) folklór**, s ennyiben megvalósít(hat)ja a McLuhan megjövendölte „világfalut”. Persze csak megvalósíthatja, hiszen éppen nyelvi korlátokból kisebb közösségeket is szolgál. Úgy véljük, hogy a nyelvi korlát még sokáig biztosítéka a lokális kommunikációnak, azon belül az irodalomnak és a folklórnak. (Bár éppen az „utolsó mondatok/Die letzten Worte...” az ellenkezőjét bizonyítják.)

Ahogy már utaltam rá, az elektronikus folklóron belül kell beszélnünk a sokkal jobban körülhatárolható **sms-folklórról**, jelen kutatásom tárgyáról. Az sms-folklór a mobiltelefonok rövid üzenetküldő szolgáltatásán továbbított szöveg, kép, ábraszöveg. Az sms-folklór tehát az elektronikus folklór fogalmán belül foglal helyet, s természetesen sok a kettő között az átjárás. Ilyen az internetről letöltött és sms-ben továbbított szöveg, vagy az sms-ről egy internetes tárolóba elhelyezett szöveg.

Az sms folklorisztikai-nyelvészeti elemzése

5. Az sms-folklór jellemzői. Az sms (rövid szöveges üzenet) már a kialakulásában is folklór (népi tudás) jellegű. Mint ahogy azt többször hangsúlyoztuk, az sms népszerűsége a semmiből lett..., azaz eleinte a gyártók és a szolgáltatók egyfajta belső, technikai csatornának szánták, egyáltalán nem reklámozták. Amerikában sokáig nem is használták. Mivel a lehetőség minden készülékben adva volt, a felhasználók egymástól hallva és tanulva kezdték el alkalmazni (vagyis szájhagyomány, folklór útján), s csakhamar már üzletileg is értékelhető szolgáltatássá kezdett válni. Az sms-ek és az sms-ezók száma ugrásszerűen és folyamatosan nőtt. Ma havonta egy átlagos mobilozó 40 sms-t küld, ez 9 millió magyar mobilozóval számolva évi 300 millió sms!¹⁹ És talán nem tévedünk, ha úgy gondoljuk, hogy ennek legalább 10%-a, azaz évi 30 millió sms – folklór-szöveget is tartalmaz!

¹⁷ Ennek sajátos változata volt a magyarországi (?) **stencilfolklór**. Az 1980-as években, még a fénymásoló-korszak beköszönte előtt egy korábbi sokszorosító technikával, a stencilgéppel sokszorosítottak különféle, a hivatalos írásbeliségben nem terjeszthető – leginkább obszcén – folklóralkotásokat. (A hasonló módon terjesztett szamizdatokról bő irodalmunk van, ez a stencilfolklór azonban – ismereteim szerint – dokumentálatlan és elemzetlen maradt.)

¹⁸ A jelenséget a számítógép rövidített „gép” megnevezése miatt nevezhetnénk **gépfolklór**-nak is, de a szót már egy kiváló együttes lefoglalta.

¹⁹ (Munkatársainktól) Kicsi erő a 3G-ben. Népszabadság, 2006. július 28. 13.

Az **sms-folklórt** oppozicionális és egyedi jellemzőkkel lehetséges leírni. A nemzetköziség – nemzeti oppozícióban szólni kell az sms-folklór egyes képi és nyelvi jellemzőinek, különösen ezek összekapcsolódásainak planetáris (globális), vagyis nemzetközi mintáiról. Az sms-folklór fő hordozója azonban továbbra is a nyelv, ilyen szempontból a magyar sms-folklór a magyar nyelvhez kötődik. (Ebbe beleérthetjük a szórványos kevertnyelvű jelenségeket is.)

A szóbeliség–írásbeliség oppozícióban furcsa váltásokat láthatunk. A folklór alapvetően szóbeli, de több évszázados múltra tekinthet vissza az írásbeli folklór is. Helyesen állapítja, jósolja meg Keszeg Vilmos (1991: 14), hogy a „népi írásbeliség terjedőben van”. Olyannyira, hogy mára létrejött egy másfajta írásbeliség is, amely leginkább az ilyenfajta termékek hordozója. Az sms írásbeli szöveg, de sokszor képekkel, jelekkel (ikonokkal) egészül ki. Az sms-írás azonban többnyire nem a megszokott írásbeliség, hanem egy megváltoztatott, kisközösségi (szubkulturális), helyi szabályokkal módosított változata, úgynevezett **másodlagos írásbeliség**.²⁰ Elmondhatjuk, hogy az sms-folklór fő hordozója a homogénnek nem tekinthető másodlagos írásbeliség, s megerősíthetjük a korábbi megállapításokat: „Az írásbeliség nem befolyásolja a folklór variabilitását” (idézi: Keszeg 1991: 7). Sőt úgy látjuk, hogy a nem hagyományos írásbeliségnek tekinthető másodlagos írásbeliség a folklór új formáinak kedvelt kiteljesedési lehetősége.

A folklór jellemzője a pillanatnyiség és a hagyományozódás. Az sms-folklór megadja a pillanatnyiség, a **szinkronicitás**, az „itt és most”, a jelenlét élményét, egyúttal biztosítja a megőrződést, hagyományozódást is (a mobiltelefonban több száz sms megőrizhető, számítógépre, adatbázisba kimenthető). Az „itt és most” élménye kiegészül a „bármikor elérhetőség” személyes érzésével is.

A folklór jellemzője a közösségi jelleg és az anonimitás, amely szemben áll az individualitással és a szerzőséggel. Az sms-folklórtermékek túlnyomó többségében sem ismerjük a szerzőt (legfőljebb a küldőt), a szövegek is alapvetően kollektív, hagyományozódó jellegűek.

A folklór jellemzője a terjedés. A hagyományos folklór a szóbeliségben (szájról szájra) terjed. Később kutatásaink bizonyították az írásbeli **terjedés** sajátosságait (kézirat, bevésés, felirat, graffiti, stencil-, xerox-folklór). A korábbi technikákhoz képest az sms-ben való terjedés sokkal inkább a szóbeli terjedéshez hasonlítható (pl. **körsms**).

A folklóralkotások esetében ma már nem hagyhatjuk figyelmen kívül a folklorizmus és a folklorizálódás jelenségét sem. Az sms-folklórban a „magas” vagy hivatásos kultúra és a hagyományos folklór közötti ide-oda vándorlást, a mozgást tapasztalhatjuk, mintegy a „köztes” jelleget. Mindkét irányba vándorolnak hiedelmek, tartalmak, nyelvi-stiláris megoldások. Maga a kommunikációs technológia és megjelenés (sms, másodlagos írásbeliség) azonban azt mutatja, hogy az egyedi,

²⁰ Érsok Nikoletta Ágnes (2006) a nemzetközi szakirodalom alapján bizonyítja, hogy a chatkommunikáció estében ez a másodlagos írásbeliség korántsem tekinthető homogénnek, s ahogy már idéztem, Bader és Koch–Oesterreicher szerint helyesebb egy folyamatábrában elhelyezni a mediálisan szóbeli – mediálisan írásbeli/konceptcionálisan szóbeli – koncipiálisan írásbeli tengely mentén. A chatkommunikáció és az sms-kommunikáció érintkezése miatt fölvetését a mi témánkban is hasznosítani lehet.

sajátos kifejeződési formák keresése folyamatos. Folklór alkotások megjelenése az sms-ben még nem föltétlenül folklorizmus. A másodlagos írásbeliségnek az első, hivatalos írásbeliségre gyakorolt hatása azonban már neo- vagy posztfolklorizmusnak fogható föl.

A folklórjellemzők között a legjellemzőbbnek tartjuk az invariáns–variáns jellegét, vagyis a folyamatos változatképzést. Bár az elektronikus vagy az sms-folklór fő jellemzője lehet a változatlan formában való megőrződés, mégis a „nem ellenőrzött”, „nem hivatalos”, tetszés szerint bővíthető adatbázisok a változatképzésnek, a hatások szelektív és folyamatos beépítésének a lehetőségét megadják. Így tehát továbbra is alapvető folklórjellemző, hogy egy adott alkotás, termék csak változatokban él.

Az sms-folklór legfontosabb pragmatikai jellemzője kötelező terjedelmi behatároltsága: vagyis a 160 karakter/betűhely. Ezt kevésnek gondolnánk, de kutatásaink azt bizonyítják, hogy még ezt sem használja ki az sms-ezők túlnyomó többsége. („Folytatás” sms-t pedig csak a legritkább esetben írnak.) Vagyis a 160 karakter egy (folklór vagy más) üzenetre rendszerint sok. A rövidséget tömör megfogalmazással és rögzítéssel oldják meg. Ezért az sms-folklór legjellemzőbb tulajdonsága a minimalitás (rövid forma), ezért is nevezem: **minimálfolklór**nak.²¹

A pragmatikai jellemzők között kell megemlíteni az **aktivitás** és a **beszélgetőalkalmak** összefüggését is. A mobiltelefon sajátos cselekvésformákat hív elő az emberekből. Ilyen például a hüvelykujj-effektus (különös tekintettel a jobb hüvelykujj reaktiválása), a titkos sms-ezés (amikor szemkontaktus nélkül, például pad alatt, hát mögött vagy zsebben képes valaki sms-ezni), vagy például a mobiltelefon időstrukturáló szerepe (várakozás közben pót-cselekvés a telefon nézegetése, játék, előre eltervezett sms-ek megírása, egyszerűen „Hogy vagy?” típusú fatikus sms-ek küldése). Sms-kutatók megfigyelték, hogy kényszerű szabadidőben, például várakozás közben, illetve éjszaka megnő az sms-küldések száma. Hasonlít ez a jelenség a hagyományos beszélgetőalkalmakra (vasútállomás, buszváró, templom előtt, kút, kiülés a kispadra, pálínka-főzde, kocsma).

Bár az sms-folklór-termékek szövegei megegyezhetnek a szóbeli vagy egyéb írásbeli folklór-szövegekkel, mégis más minőségű folklórnak gondoljuk őket. Hiszen a folklór-szituáció olykor csak egy szöveg („jó szöveg”) továbbküldése a kreativitás, alkalmazás bármilyen gesztusa nélkül. Az sms-t sokban a graffitihez hasonlíthatjuk. Hiszen a graffiti is hordozója lehet sokféle szövegnek. De természetesen vannak kreatív graffitiző és sms-szövegalkotó egyéniségek is, akikről ugyanolyan keveset tudunk, mint a közmondások, szólások kitalálóiól (a „szólástarisznyákról”). A kulturális antropológia és az etnográfia előtt föltehetően még nagyon sok „informatikai szokás” felderítetlen. Amelyet majd egy **médiaetnográfia**nak nevezhető kutatás tárhat fel. Jól látja ezt Kömlődi (1999: 75): „A mai médiavilág olyan, mint egy újonnan felfedezett földrész: ismeretlen tájak, ismeretlen népek, ismeretlen nyelvek... A nyelvek elsajátításában pedig általában a legfiatalabbak, a gye-

²¹ A „teljes minimalizálás” gondolatát Nagy Olivér tanítványomnak (Szombathely) köszönöm. A magyar nyelv „alkalmazása” az sms írására című szemináriumi dolgozatában használta ezt a fogalmat.

rekek jeleskednek. Amikor azt hisszük, hogy őket óvjuk a TV-szűrőtől, a World Wide Web-től, szerepjátékoktól, valójában saját hatalmunkért remegünk. Ők megtanulják – vagy máris megtanulták – a nyelvet, bánni is tudnak vele. Például amikor a pillanat tört része alatt kell döntést hozniuk, több csatornán érkező információ-áradatot szimultán kezelniük, ezt automatikusan teszik. Ne csodálkozzunk: egész addigi életük másról se szólt, mint a komplexitás, a káosz befogadásáról.” S ebben a befogadásban, információkezelésben a folklórtermékeknek is nagy szerep jut (és persze felhasználóikban ez rendszerint nem tudatosul, ahogy a valódi folklór-termelőkben sem).

Az sms mint médium jellemzői miatt a hagyományos folklórműfajok nem mindegyike „sms-íthető”. Monda, mese, népballada, népdal stb. sms formájában nehezen képzelhető el. A modern minimálfolklór termékei azonban szinte kivétel nélkül megjelennek. Sőt vannak kimondottan sms-folklór-szövegek. Olyanok, amelyek megjelenítése csak sms-képernyőn érvényesül (pl. beugratások, metasms-szövegek).

Az egyes folklórműfajok médiumok közötti „közlekedését” jól mutatja például a **láncclevél** műfaja. A lánclevél eleinte írott (másolt) levél volt, majd különféle technikákkal sokszorosították, manapság e-mail és sms formájában terjed.

A rövid, csattanós, különösen szóviccek (pl. a *Mi a különbség?* formulán alapuló viccek) terjesztésére alkalmas az sms. A viccesélés hagyományos kontextusa, alkalma azonban sms-ben nem teremthető meg.

Ahogy korábban már bemutattuk, 2002-ben az országgyűlési választások alakításában nagy szerepet kapott az sms-ben kivirágzó **választási népköltészet**,²² amely sokban emlékeztetett a másfél évszázados választási rigmusokra (klapan-ciákra), illetve a későbbi jelszókultúrára (Balázs 2004). A választási sms-hadjáratban rigmus (pl. Kossuth-nóta, illetve locsolóvers átírata), jelszó, vicc, valamint a tréfás dezinformáció eszközeként (hangulatteremtésként) álhír, álközlemény bukkan föl mint sms-folklór-anyag.

Az sms jellegéből adódóan nemcsak szövegek, hanem ábrák, képek, sőt (csen-gő)hangok, zenék stb. is őrizhetők a mobiltelefonban. A telefonokra tölthető egyediesített képek, háttérképek, (mozgó) képernyővédők, az **oplogók** (< operátor logók) **újfajta népművészet**ként szolgálnak, és hasonlatosak például a test felöltöztetéséhez (az öltözet variálásához). Hasonló célt szolgálnak az egyéniesített csen-gőhangok, a cserélhető előlapok. Az oplogó segítségével a tulajdonos saját képére formálja a telefonját. Az egyik mobilszolgáltató honlapján felhívást tett közzé oplogó alkotására. Egy év alatt 25 ezer képet alkottak.²³ Az oplogó persze csak a készülék képi eszköze. Az sms képi eszköze a **smiley** (emotikon, mosolykód, érzelemjel, vigyori), amelyek további hangulatjelölő írásjelként, valamint rövidítésként, egyszerűsítésként, titkosításként szolgálnak. A képek és a szövegek sokféle kapcsolatba léphetnek egymással. Lehetséges csak képet vagy ábrát küldeni. Vannak azután a nyomógombokkal mozgásba hozható „dinamikus” képek. Gyakori a képeknek

²² György Péter. Választás és kommunikáció. Népszabadság, 2002. május 4. 21.

²³ Nyíró András: Miért jó az oplogó? Népszabadság, 2001. november 3. 24.

a szövegekkel való kapcsolatba hozása, illetve a szövegrövidítés, szövegegyszerítés kép, képi jel segítségével.

Az sms-folklór következő jellemzője az **ünnepek köré szerveződés**. Karácsonykor, újévkor és húsvétkor kimutatható a kiugró sms-forgalom. Az ekkor küldött sms-ek jó része jókívánság, köszöntő – folklórtermék. Gyűjtésünkben tudjuk, hogy a fiatalok kultúrájában mintegy 15 éve felbukkant Valentin-nap (a szerelmesek napja, február 14.) ugyancsak kiugró sms-forgalmat produkál. A Valentin-napi sms-köszöntőkből ugyancsak nagy korpuszt tudtunk összegyűjteni. Az egyéni ünnepnapok közül névnapra és születésnapra vonatkozó sms-köszöntőket ismerünk. Általában megfigyelhető, hogy az sms-köszöntők a korábbi szóbeli, majd képeslap-szövegeken alapulnak, bár ezeknél változatosabbak, sajátosabbak. Az egyes ünnepekhez kapcsolódó köszöntésintenzitás és köszöntésrepertoár hasonló a hagyományos megoldásokhoz. A szövegek leginkább „fejben” élnek. Ismerünk sms-feljegyzéseket is. Az interneten **sms-tárolók** találhatók, ahonnan ötleteket lehet meríteni, sőt a szövegeket rögtön le lehet tölteni. Az ilyenfajta szövegküldést nevezik **instantnyelvhasználatnak**, szövegfolklórnak (Rácz, 2004). Például igen nagy a húsvéti locsolóversek vagy a névnapra szóló köszöntők száma, ám sokkal csekélyebb a születésnapra szóló köszöntőké. Fölvethető, hogy az sms-köszöntő egyben rítuspótló, vagyis szegényíti a valós, „ötérzékeny” kapcsolatokat. Ez lehetséges, bár a folyamat a telefonálással, valamint a képeslapküldéssel már korábban megkezdődött.

A hálózatok modern kutatásában ugyancsak felbukkannak folklórjellemzők, például: a „**kisvilágság**” felfogható a folklór világának, a **gyengekapcsoltság** és a **skálafüggetlenség** pedig terjedési-átadási formáknak (vö. Csermely 2005: 23–60). Nem véletlen, hogy a hálózatok világának kiterjesztéséről szóló munkában fel-felbukkan az sms is. Például: „A gyenge kapcsolatok stabilizálják a párkapcsolatokat... A törődést sokkal inkább ki tudja fejezni a gyakori SMS-üzenet (többszöri gyenge kapcsolat), semmit néhány ritka, de hosszú telefonbeszélgetés (ritkán létrejövő erős kölcsönhatás).” (Csermely 2005: 179). Később azonban ugyanennek az árnyoldala is megfogalmazódik: „a személyes kapcsolataink sokdimenziós bonyolultságát az SMS-ek rejtőzködő felszínességgé silányítják” (Csermely 2005: 215).

Az sms-folklór alapvető jellemzője a szóbeliséghez és az írásbeliséghez hasonló személyes vagy kisközösségi (**pontról pontra**) terjesztés. (Van technikai lehetőség internetről egyszerre sok mobiltelefonra sms-t küldeni.) Az átlag mobiltelefonáló azonban úgy vesz részt a folyamatban, hogy a kapott sms-t (felszólításra vagy felszólítás nélkül) egy vagy több telefonszámra továbbküldi. Esetleg ír hozzá valamit. Érdekesebb ebből a szempontból Veszelszki Ágnes (2006) példái (amelyekben üzenetekbe ágyazódva jelenik meg a folklór jellegű közlés – *B. ú. é. k.* –, felhasználva egy folklorisztikus szövegalkotási módot – a „mozaikszavasdit”, azaz a rövidítést másképpen feloldó eljárást):

Boeingos, Ujdonsagrejtő, Élménydus, Kaliforniai 2005(repülési orat hozo) évet kivanok! Pusz.

Bocs család, Ujdonsaghozó, Életkedvteli, Kirandulos 2005-ös évet kivanunk Nektek!Rendeteg puszko,Agiék

Békés, ujdonsagteremtő, életvidam, kudarcmentes 2005-öt!Macu:-)

Bulizos, Ujdonsaghozó, Életkedvteli, Kutyusos 2005-öt kivanok!Millio puzi,jo partizast Zsikééknél!Cupp

A személyes folklórátadástól annyiban különbözik az sms-ben közvetített anyag, hogy egyszerre csak egyirányú folyamat, ami lehetetlenné teszi az azonali reagálást, illetve a partner reakcióinak megfelelő üzenetmódosítást.

A hagyományos folklór és az sms-folklór hasonlóságait, különbözőségeit a következő táblázatban mutatom meg:

szempontok	hagyományos folklór	sms-folklór
önálló művészet	+	-
fizikai jelenlét	+	-
folyamatos üzenetmódosítás	+	-
sajátos nyelve/stílusa van	+	+
közösségi háttér	+	+
változatképzés	+	+
szinkronicitás	+	+
terjedés	+	+
szerezőség/anonimitás	+/-	+/-
szóbeliség/írásbeliség	+/+	-/+
közvetítő közegként is funkcionál	-	+
technikai eszközhöz köthető	-	+

További érdekes (és jelen pillanatban meg nem válaszolható kérdés), hogy milyen kapcsolat van a szóbeli és az írásbeli ember, vagyis a folklór embere és a **Gutenberg-galaxis** embere között. Törvényszerűnek látszik, hogy vannak csak a szóbeliségben és vannak csak az írásbeliségben kiteljesedő emberek. Vajon ezek az összefüggések miként változnak meg az internet világában?

Föltehető a kérdés, hogy az sms-folklór (vagy tágabban: **internetfolklór**) tekinthető-e **virtuális folklórnak**. A virtuális szó alapjelentéseiben (1. látszólagos, elképzelt, nem valódi, 2. lehetőségként létező, benne rejlő) nem. Új, informatikai jelentésében, amely a magyar nyelvben is meghonosodni látszik (4. *inf* hálózaton történő), azonban már eddig is beszéltünk virtuális irodalomról, virtuális írásról, s ebben az értelemben használhatjuk a virtuális (vagyis a hálózaton létező, ott terjedő) folklór fogalmát is.²⁴

²⁴ A jelentések forrása: Bakos Ferenc: Idegen szavak és kifejezések szótára. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2003. 707.

SZAKIRODALOM

- Bakk Ágnes–Karolina 2005. *Az sms mint folklórszöveg*. Babeş-Bolyai Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, Magyar Néprajz és Antropológia Tanszék. Kézirat.
- Balázs Géza 1998. *Magyar nyelv kultúra az ezredfordulón*. A–Z Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza 1999. Kommunikációs létformák és átcsapások. *Magyar Nyelv* 1999: 138–54. Valamint ugyanezen a címen, de kissé átdolgozva: In: *Írás, írott kultúra, folklór*. Szerk.: Keszeg Vilmos. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 7. Kolozsvár, 1999: 310–31.
- Balázs Géza [2001]. *Zöld erdőben jártam... Locsolóversek*. Pauz-Westermann, Celldömölk.
- Balázs Géza 2001. *Miért jobb a sőr a nőknél? Kocsmafizológia, aszfaltköltészet, internetfolklór*. Fekete Sas Kiadó, Budapest.
- Balázs Géza szerk. 2002. *Informatikai technológia és nyelvhasználat*. Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, Budapest.
- Balázs Géza 2003. „Minden házfalat cseréljétek sms-falra!” Sms-fal mint elektronikus graffiti. *Magyar Nyelvőr* 127: 144–59.
- Balázs Géza 2004. Választási sms-ek folklorisztikai-szövegtani vizsgálata. *Magyar Nyelvőr* 128: 36–53.
- Balázs Géza 2005a. Az új média új műfaja, az sms-hír – nyelvészeti megközelítésben. *Magyar Nyelvőr* 129: 129–50.
- Balázs Géza 2005b. Az internetkorszak kommunikációja. In: Balázs Géza–Bódi Zoltán szerk.: *Az internetkorszak kommunikációja*. Gondolat/Infonia, Budapest, 25–57.
- Balázs Géza–Bódi Zoltán szerk. 2005. *Az internetkorszak kommunikációja*. Gondolat/Infonia, Budapest.
- Bausinger, Hermann 1995. *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris–Századvég, Budapest.
- Benczik Vilmos 2006. *Hang, jel, írás. Adalékok a nyelv medialitásának kérdéséhez*. Trezor, Budapest.
- Bódi Zoltán 2004. *A világháló nyelve*. Gondolat, Budapest.
- Boglár Lajos (és munkatársai) 2005. *A tükör két oldala. Bevezetés a kulturális antropológiába*. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest.
- Cherry Colin 1983. A kommunikációs robbanás. In: Hoppál Mihály és Niedermüller Péter szerk.: *Jelképek – kommunikáció – társadalmi gyakorlat*. Válogatott tanulmányok a szimbolikus antropológia köréből. Tömegkommunikációs Kutatóközpont, Budapest, 95–110.
- Crystal, David 2001. *Language and Internet*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Csermely Péter 2005. *A rejtett hálózatok ereje*. Vince Kiadó, Budapest.
- Dégh Linda 1994. *American folklore and the Mass Media*. Bloomington.
- Domokos Mariann 2004. Az sms szerepe a szövegfolklorisztikai kutatásokban. Kézirat.
- Érsok Nikoletta Ágnes 2003. Írva csevegés – virtuális írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 127: 99–104.
- Érsok Nikoletta Ágnes 2006. Szóbeliség és/vagy írásbeliség. *Magyar Nyelvőr* 130: 165–75.
- Fosztó László 1999. Nyomtatott folklór. Mass media és a népi kultúra. In: *Írás, írott kultúra, folklór*. Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve, 7. Szerk.: Keszeg Vilmos. Kolozsvár, 300–9.
- Fukuyama, F. 1992. *The End of History and the Last Man*. Penguin.
- Hoppál Mihály 1984. Szent Antal-lánc avagy a szerencse lánclevele. *Világosság* XXV/12. 769–76.
- Keszeg Vilmos 1991. *A folklór határán. A népi írásbeliség verses műfajai Aranyosszéken*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest.
- Kömlödi Ferenc 1999. Fénykatedrális. Technokultúra 2001. KávÉ Kiadó, h. n.
- Kriston Vízi József 2006. „Újesztendő, vígságszerző... sms-ben elküldendő!” Kézirat.
- Malinák Judit 2005. A személyes identitás létrejötte a médiakultúra globalizálódásának kontextusában. *Jel–Kép* 2005/1: 21–36.
- Nagy Olivér 2006. A magyar nyelv „alkalmazása” az sms írására. Kézirat.

- McLuhan, Marshall 1962/2001. *A Gutenberg-galaxis. A tipográfiai ember létrejötte*. Trezor Kiadó, Budapest.
- NymKkv. = *Nyelvművelő kézikönyv 1–2*. Szerk.: Grétsy László és Kovalovszky Miklós. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980., 1985.
- Pethő Zoltán 2003. A graffiti előfordulási formái. In: Zsigmond Győző szerk.: *Napjaink folklórja – Folclorul azi*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Centrul Cultural al Republicii Ungare, Budapest – Bucuresti, 195–212.
- Ráczi Johanna 2004. Az sms-kommunikáció nyelvi jellegzetességei. Szakdolgozat. ELTE BTK Művészetelméleti és Médiakutatási Intézet, Budapest.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2004. A hálózat nyelve. In: Uő: *Nyelv, érték, közösség*. Gondolat, Budapest, 188–205.
- Veszelszki Ágnes 2005. Dinamikus emotikonok. In: Balázs Géza–H. Varga Gyula és Veszelszki Ágnes szerk.: *A magyar szemiotika negyedfél évtized után*. Liceum Kiadó, Magyar Szemiotikai Társaság, Budapest–Eger (Semiotica Agriensis 2.) 273–86.
- Veszelszki Ágnes 2006. Az sms nyelvhasználatának extralingvális és intralingvális vizsgálata. Szakdolgozat. ELTE BTK Mai Magyar Nyelvi Tanszék, Budapest.
- Voigt Vilmos 2003. A mai folklór történeti korszakai. In: Zsigmond Győző szerk.: *Napjaink folklórja – Folclorul azi*. A Magyar Köztársaság Kulturális Központja, Centrul Cultural al Republicii Ungare, Budapest – Bucuresti, 9–16.

Balázs Géza

SUMMARY

Balázs, Géza

SMS folklore – the linguistic image of minimalistic folklore

The author previously published three papers in this journal concerning the world of SMS: on election SMSs (2003), on SMS as electronic graffiti (2004), and on SMS news (2005). In the present, concluding paper of the series, the folklore-type characteristics of SMS messages are investigated, using methods of folkloristics, textology, and anthropological linguistics. The theoretical point of departure is that folklore phenomena do exist irrespective of historical period or social layer. This is the basis of present-day folklore (also known as post-folklore) or, as it is also referred to in this paper: e-folklore, minimalistic folklore, computer folklore, or SMS folklore. Folklore-type characteristics of the techno-cultural world are described in terms of the paradigms of tradition vs. innovation, spoken vs. written communication (mediality), international vs. national aspects, etc. Within e-folklore, the author's special interest lies in SMS folklore. The most typical text types of SMS folklore are discussed in the following thematic order: festive messages, courtship/love, chain letters (forwarded letters), funny/tricky/misleading texts, maxims.

After a folkloristic/linguistic analysis of the corpus, the author states that SMS as a means of social communication offers human relationships, in particular, those formed by folklore messages, not only a novel medium but also a novel quality. It is not simply the case that traditional Christmas, Easter etc. postcards undergo a shift of medium and can be sent as SMS messages from now on. Three features of that novel quality are as follows: (a) extension of the human brain, of folklore memory (SMS storage, internet data bases), (b) automation of contacts: mobile phones and SMS make keeping in touch easy, (c) the psychology of contacts: SMS psychologically alleviates a number of types of inhibition; in other words, messages can be sent by SMS practically uninhibited.

It is to be emphasized that although SMS folklore does exhibit anthropological, 'eternally human' characteristics in many ways, it also shows particular features of what is known as post-folklore rather than traditional folklore, due to changes in the general circumstances.